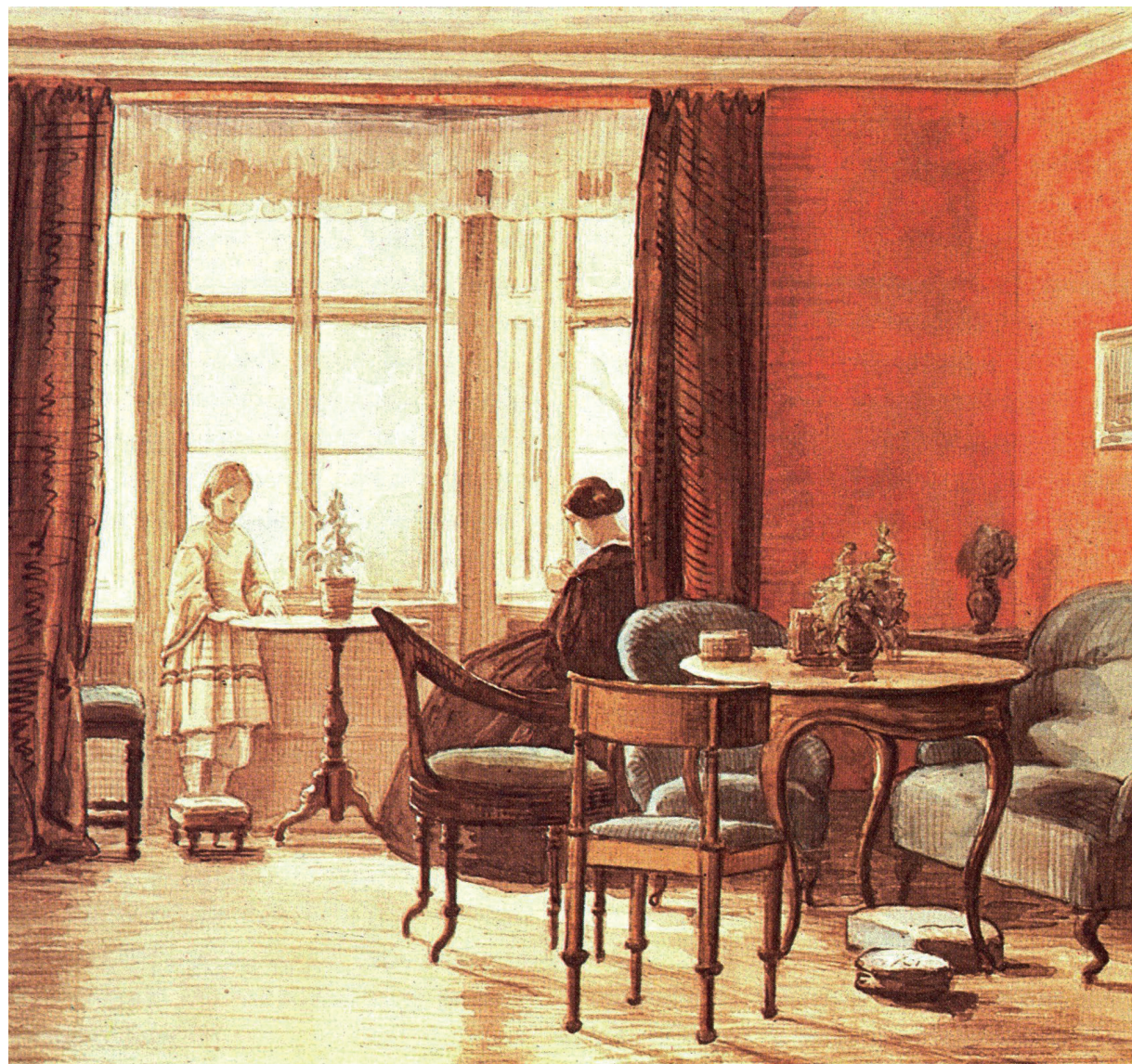

Møbler og dannelse – nye boligidealer til herregårdene 1860-1900

Af kulturforsker, mag.art. Kirsten Rykind-Eriksen, Randbøldal

I april 1865 sendte grev Schaffalitzky de Muckadell (1834-1905), *Arreskov*, et brev til møbelfirmaet Severin & Andreas Jensen,¹ hvor han vedlagde en tegning med mål af spisestuens paneler på *Arreskov* for, at de ønskede to etagerer kunne få den rette højde. Den 16. maj bestiltes de to etagerer, sandsynligvis efter en godkendt tegning, og den 1. juli leveredes de til *Arreskov*.

Den 12. august var der atter brev fra greven. Han ønskede at returnere de to etagerer, der var blevet for lave i forhold til panelerne, desuden var etagererne

udført i nøddetræ, mens stuens andre møbler var i mahogni. Han opgav flere mål på stuen og ville have nye etagerer, selvom dem af nøddetræ var nydelige, men dem „kan De nok få solgt til anden Side“. En uge senere sendte greven tegning af en skænk med buede hjørner og en etagere som opsats. Endnu en uge senere ville greven alligevel beholde de to smukke nøddetræsetagerer, da han var bange for, at de to nye i mahogni ikke blev så smukke. I øvrigt havde stuen flere møblementer i andre træsorter. Samtidig bestilte han skænken efter sin tegning samt et højt sybord. I øvrigt mente han, at det bedste fik han hos Brdr. Jensen.² Den 30. november 1865 betales 124 rigsdaler for de to etagerer.

Brevvekslingen og ekspeditionerne er et eksempel på den store interesse og omhyggelighed for møbler og boligindretning, der udvikledes fra midten af 1800-tallet, især på herregårdene og hos det, i antal stigende, håndværks-, industri- og handelsborger-skab. Samtidig viser journaler, ordrebøger, kassebøger og korrespondance hos to af Københavns store møbelfirmaer S.&A. Jensen (1861-1928) og C.B. Hansens Etablissement (1830-1965), at kunderne

P.C. Skovgaard: Akvarel fra ca. 1860 af dagligstuen på Christinelund under herregården Nysø, ejet af baron Henrik Stampe (1794-1876). Stuen udtrykker hjemlighed og komfort med de polstrede møbler, tunge rødlige gardiner ved karnappen og den røde vægfarve. Møblementet består af sofa, damestol og bord i nyrokoko, en gondolestol med svungne armlæn og en Bindsbølstol med lige drejede ben og et enkelt rundled, svarende til den model, S.&A. Jensen fremstillede. I karnappen et mindre, rundt bord på søjlefoot i stedet for et sybord. Broderede fodskamler var med til at give et hyggeligt indtryk af stuen. Fru Jonna Stampe broderer ved dagslyset, mens datteren har travlt ved bordet. Tove Clemmensen: Skæbner og interiører, Nationalmuseet 1984, s. 133.

var optaget af, at deres møbler og stuer var perfekte. Og kunderne var trofaste, vendte tilbage år efter år med mindre eller større bestillinger. Schaffalitzky de Muckadell var blot en af mange.³

Men hvorfor brugte en greve så megen tid på møbler? Hvilke interesser og idealer var fremme omkring møbler og boligindretning? Hvordan var udviklingen hos møbelsnedkere og fabrikanter?

Herregårdenes Indian Summer

Leveringerne til herregårdene udgjorde mellem 5 og 8 % af de to store københavnske møbelfirmaers kunder. Cirka halvdelen af disse kunder var akademikere, grossererere, fabrikanter og større håndværksmestre.⁴

Godsejerne, hvoraf mange tilhørte gamle adelslægter, fik en meget respektfuld og omhyggelig behandling hos møbelfirmaerne med blandt andet titulering af stillinger og hæderstitler ved hver bestilling, opførelse i journaler, korrespondance, levering og betaling. I sidste halvdel af 1800-tallet udgjorde disse en betydningsfuld gruppe i samfundet, og herregårdene oplevede en blomstringstid, kaldet „Indian Summer“.⁵ De sad på regeringsmagten, og da bøndergodset i perioden frasolgtes i store mængder, tilgik der betydelig kapital til herregårdene. Mange herregårde blev ombygget eller ligefrem revet ned, og nye avlsbygninger og hovedbygninger opført. Indvendigt blev de udstyret med paneler og andet træværk. Hertil kom møblering og montering med tekstiler af både nye og gamle stuer og værelser. En

del af godsejerne havde desuden en københavnerlejlighed i den statusgivende bydel Frederiksstad, omkring *Amalienborg*. Her sørgede møbelfirmaerne også for et perfekt udseende.

Den kunstindustrielle bevægelse

De nye møbel- og boligidealer var historicistisk inspireret og forbundet med den kunstindustrielle bevægelse. Denne opstod omkring 1840 ud fra oplysningstidens idealer og tanker hos 1700-tallets tyske filosoffer som Immanuel Kant, Friedrich Schiller, Wolfgang Goethe, Johan Gottfried von Herder og Georg Wilhelm Friedrich Hegel. De ønskede at udvikle det menneskelige potentiale til gavn for samfundet og for det enkelte individ. Alle havde ret til det gode liv, mente filosofferne. Derfor skulle det almene folk opdrages og have dannelse. Det kunne blandt andet ske gennem de daglige omgivelser, når de udformedes i en bestemt ideologi, der kulturelt kom til udtryk i det, eftertiden har kaldt den historicistiske stil. Til dette formål var alt, hvad der havde med historie at gøre, velegnet, da det historiske kan vække følelser og give anledning til refleksioner, som er med til at danne moralen. For eksempel historiske malerier, arkitektur, sagn og eventyr, men i høj grad også møbler og interiører. Fortiden skulle bruges symbolsk og samtidig inspirere til at skabe nyt.⁶

Kunsten blev inddraget som et vigtigt middel til at fremme humanismen. Dens rolle havde hidtil været at fremhæve herskerne, men nu skulle kunst tale til det enkelte menneskes følelser, og emnet el-

ler motivet derfor være genkendeligt med elementer fra egen hverdag, såsom landskab, arkitektur og interiører. I kunstindustriens program lå ønsket om at forene kunst og håndværk i industriproduktet. En kunstner skulle tegne produktet, da vedkommende ansås for at være beåndet gennem sine evner og uddannelse på Kunstakademiet. Møbler og andre brugs- og pynteting kunne billiggøres gennem industrialisering af fremstillingsprocessen, hvorved den mere almene befolkning fik råd til at købe dem. Kunstindustriens fortalere, der var personer fra Kunstakademiet, det litterære borgerskab samt handels-, håndværks- og industriborgerskabet, ønskede at fremme en bestemt borgerlig dannelse. Derfor kom uddannelse og dygtiggørelse inden for håndværk til at spille en stor rolle. Man var bange for tidens fremstormende socialisme.⁷ Den kunstindustrielle bevægelse blev til en af de store folkelige bevægelser, der gik over i danish design-bevægelsen.

Det symbolske og historiske virkeliggjordes ved, at der arbejdedes med begrebet „nystile“ som nyrenæssance, nybarok, nyrokoko, nyempire og så videre lige fra udformningen af arkitektur til møbler, interiører, brugs- og pynteting. En nystil er optimalt en kunstnerisk syntese, hvor form og ornamenten „idealiserer“ hinanden, det vil sige har fælles træk, og hvor hensigtsmæssighed, materialer og funktion udgør en helhed. Hensigtsmæssighed – et udtryk, samtiden brugte – henviser til, at symbolik, materialer og brug passer sammen. Med inspiration i det historiske skulle der skabes nyt.

En buffet i nyrenæssance havde for eksempel til formål at henvise til renæssancens tresurskabe, der rummede ejerens skatte af især sølvtøj og – i skufferne – linned. En nystil var ikke stilkopiering, som det fejlagtigt er blevet kaldt, men en kunstnerisk syntese, tegnet og udført i et samarbejde mellem arkitekt og håndværker/fabrikant.

Implementeringen af kunstindustrien kom til at berøre hele befolkningen. Såvel møbelfabrikanter som porcelæns-, fajance-, glas-, sølvtøjs- og tekstilfabrikanter med flere fremstillede produkter ud fra kunstindustriens program, som der blev status i at købe. Selvom eliten i forvejen havde dannelse og skolegang, købtes møbler og monteredes interiører i nystile. Det historicistiske satte et markant aftryk på både arkitektur og i interiører. Hvordan kunne de bruge symbolikken? Var det begyndelsen til deres borgerliggørelse?

Ønsket om at udvikle og sprede kunstindustritan-ken og dens produkter var også båret af, at det var et område, hvor Danmark kunne gøre sig gældende internationalt, navnlig efter tabet af hertugdømmerne som følge af krigen i 1864.⁸ Hertil bidrog Danmarks deltagelse i de store verdensudstillinger og at Danmark, sammen med de nordiske lande, to gange var vært.

På de store verdensudstillinger spredtes interessen for kunstindustri og ny teknologi. Den første afholdtes i 1851 i London, og indtil 1900 deltog Danmark i 12 af dem. Fra 1867 i Paris var der også afdelinger fra nogle af de europæiske lande med historiske gen-

Vilhelm Dahlerup: Litografi af buffet fra S.&A. Jensens Møbeljournal 1883-1885 med overdådigt billedskærerarbejde i nyrenæssance. Stilen er kendetegnet ved tydelig markering af bærende og bårne led, en regelrethed, der „idealiseres“ af ornamenter og udskæringer. Kraftige guirlander, fyldige frugter, buet overskabsfronton med top af halvrund niche, løvefodder som søjler under overskabet og de voldsomme sidekimærer indgår i en syntese sammen med renæssancens ornamenter, der symboliserer, hvad buffeten indeholder af rigdomme. SA: S.&A. Jensens arkiv.

stande for at fremme interessen for at bruge det historiske som inspirationskilde og fremvise sit eget lands fortidige håndværksdygtighed. Elite og folk mødtes på disse udstillinger, der var spektakulære og fungerede som kæmpe markeder.⁹ Indtil flere af de ledende godsejere sad med i de forskellige danske udstillingskomiteer, for eksempel i 1867 lensbaronerne G.F. Zypthen-Adeler (1810-1878) og L. Holstein-Holsteinborg (1815-1892). Til udstillingen i 1878 i Paris var sidstnævnte endda formand for landbrugsafdelingen. I 1873 til udstillingen i Wien og i 1878 til udstillingen i Paris sad udenrigsminister og lensbaron O.D. Rosenørn-Lehn (1821-1892) med i komiteen.¹⁰ Navnlig til de to store nordiske udstillinger i 1872 og 1888 talte flere af komiteerne godsejere som medlemmer. I 1888 var den tidligere konseilspræsident (statsminister) og udenrigsminister i perioden 1865-1870, lensgreve Christian Emil Krag-Juel-Vind-Frijs (1817-1896), *Frijsenborg*, præsident for hele udstillingen, der åbnedes af den kongelige familie.¹¹

To møbelfirmaer

Det danske møbelhåndværk havde allerede fra begyndelsen af 1800-tallet stor bevågenhed fra officiel side, navnlig fra Kunstakademiet som følge af den kunstindustrielle bevægelses indflydelse, idet fremtrædende arkitekter var optaget af denne. I 1771 kom en forordning om, at håndværkssvende skulle gå til tegning på Kunstakademiet, der også godkendte tegningen til mesterprøven. Herved etableredes et

samarbejde, der er fortsat til i dag. I 1777 oprettedes Det Kongelige Møbelmagasin, hvor snedkere fik tegninger, godkendt af Kunstakademiet, og købte vel-lagret træ. Større eller mindre snedkeretablissementer opstod i første halvdel af 1800-tallet, men det største blev C.B. Hansens (1806-1868) med etablering i 1830.¹² 31 år senere, i 1861, etablerede de to brødre Severin (1833-1893) og Andreas (1834-1915) Jensen, henholdsvis maler og snedker, deres firma. De havde tætte forbindelser til Kunstakademiet, havde begge gået til tegning hos den førende arkitekt, professor Gustav Friedrich Hetsch (1788-1864), der var bannerfører for kunstindustrien, og desuden gik Severin på Kunstakademiets Modelskole.¹³

Begge firmaer startede i det små i baggårdes baggårde i det indre København uden kapital, men ved dygtighed og stort organisatorisk talent arbejdede de sig op til henholdsvis at købe *Erichsens Palais* i 1844 (Holmens Kanal 2) og *Hotel du Nord* i 1869, det forhenværende *Holsteinske Palais* på Kongens Nytorv 13. De to palæer ligger som genboer på Kongens Nytorv (Danske Bank og Magasin du Nord). Firmaerne indrettede møbelmagasiner og udstillinger i de gamle adelspalæer, foruden at ejerne selv og flere af deres medarbejdere og underleverandører boede der. De etablerede fabrikker, hvor de samlede rækken af specialværksteder: drejer, billedskærer, intarsiearbejder, stolemager, snedker, finerer og tapetserer med flere. C.B. Hansens Etablissement købte i 1874 Adelgade 82 og etablerede fabrik med dampkraft i baggårdens bygninger. S.&A. Jensen opførte

en femetages fabrik, der stod færdig i 1883, i gårdene mellem ejendommene Kongens Nytorv 13, Vingårdstræde 4 og 6 – de sidste købt henholdsvis i 1881 og 1873. I kælder og stueetage installeredes dampkraft og maskinstue.

I maskinstuerne forarbejdedes halvfabrikata og mange former for ornamenter som rosetter, stjerner, dyre- og menneskehoveder med videre, støbt i en træmasse eller i dyrere udgaver skåret af en billedskærer. Et møbel bestod således af sammensatte halvfabrikata, som kunden efter vejledning valgte imellem. Herved individualiseredes møblerne, en nødvendighed for at vække følelser og sætte gang i refleksioner, hvilket var et middel i dannelsesprocessen.¹⁴

Der blev fremstillet møbeljournaler og priskuranter, som viser en række møbeltyper, hvor der kan vælges mellem træsorter, bemaling, ornamenter, indlagte arbejder med mere. Derfor findes for eksempel samme sofa og lænestole i to udgaver, idet ben og armlænsknopper er forskellige. Angående skabe kan skabsfyldinger, gesimser, påsatte ornamenter, søjler, stolper, sokler og ben være forskellige.

Inden for kunstindustrien lagdes vægt på, at maskinerne blev taget i brug, hvor de var nyttige og sparede den menneskelige arbejdskraft for langsomt og kedeligt arbejde, men også at møblerne var håndværksmæssigt udført af de bedste materialer, udført i en „solid“ kvalitet. For eksempel indrettede begge firmaer store tørrestuer for at gøre træet vel-lagret inden forarbejdningsprocesserne.

S.&A. Jensen udformede Illustreret Katalog med små fotografier af møbeltyperne i deres Møbeljournal samlet i album under „Herreværelse“ og „Dagligstue“. Møblerne var tegnet af professor og arkitekt Vilhelm Dahlerup (1836-1907) – firmaets kunstneriske konsulent. Møbeljournalen, der bestod af plancher med litografier af møbler og indretninger, udkom over et par år i hæfter, trykt på dansk, tysk og fransk. Møbeljournal, Illustreret Katalog og enkelte fotografier var også til udlån. Der blev ført nøje kontrol med, at det udlånte materiale kom retur.

Muligheden for at studere, hvad firmaerne leverede til herregårdene, fordeler sig på to tidsperioder på grund af de bevarede arkivalier. S.&A. Jensens arkiv dækker primært 1861/1864 til 1898, da firmaet flyttede til Kongens Nytorv 21, hvorimod C.B. Hansens først er bevaret fra 1890, da de flyttede fra Holmens Kanal 2 til 4. Da det navnlig var omkring 1870 til 1900, at de fleste om- og nybyggerier foregik på herregårdene, ofte i forbindelse med et generationsskifte, rummer denne artikel eksempler fra S.&A. Jensens arkiv.

Hjemlighed

Selvom S.&A. Jensen etableredes i 1861, er der først bevaret kassebøger og ordrebøger fra 1864. Ret hurtigt fik brødrene kunder blandt herregårdsejerne, som historien om Schaffellitzky de Muckadells to etagerer fortæller om. Professor, arkitekt G.F. Hetsch (1788-1864) hjalp brødrene i gang ved at skaffe dem kunder blandt sine egne kunder, der

talte flere godsejere, hvor han om- eller nybyggede deres herregård. Det samme gælder professor og arkitekt Ferdinand Meldahl (1827-1908). Han stod blandt andet for genopførelsen af *Frederiksborg Slot* efter branden i 1859. For at skaffe midler til indretningen etableredes Kunstflidslotteriet i 1861 ud fra ønsket om at forene kunst og håndværk i industriproduktet. S.&A. Jensen leverede fra begyndelsen møbler til Kunstflidslotteriet, hvilket gav dem en række væsentlige kontakter og kunder.

I 1869 havde S.&A. Jensen således ifølge ordrebogen en levering til baron Stampe (1794-1876) på *Nysø*. Møblementet var i nøddetræ og bestod af „1 Sofa med „Aarer i Ryggen“, [det vil sige indlagte bånd], 1 Divanbord lig Lotteriets 3 større, 4 Damestole med Aarer og en Fryndse foran, 1 Spillebord men sværere og solidere“. Møblerne skulle have facon efter dem med „den gjenembrudte Ryg“. Her præsenteres vi for et møblement, der i typer og antal var almindeligt hos begge møbelfirmaer og helt uundværligt inden for datidens boligideal. Desuden hørte der ofte til et sådant møblement fire lænestole, som parvis var lidt forskellige. De „4 Damestole“ er sandsynligvis såkaldte salonstole, der altid havde et polstret sæde, gerne med springfjedre, og et polstret

Vilhelm Dahlerup: Udsåret roset og ørnehoved i nøddetræ på et sæt overpolstrede lænestole, leveret i 1890 som en del af et møblement udført af S.&A. Jensen til herregården Skovsgaard, Langeland. Det er et eksempel på, hvordan kunder blandt halvfabrikata valgte forskellige udformninger af stolben/armlænsknopper. Skovsgaard. Foto: Mogens Bach.

Heinrich Hansen: Møblement i Christian den 4.-stil (nyrenæssance) for Kunstflidslotteriet 1861, udført i poleret fyrretræ med indlægninger (årer) i eg, elmerod, naturfarvet og sortbejdet birk. Betræk af blåligt plys. Vundet i 1864 af købmand Peter Brandorff, Kolding. Det kan være en sådan sofa, et divanbord, „blot 3 større“, og stole med gennembrudte rygge, men med armlæn, som baron Stampe bestilte til Nysø i 1869. Museet på Koldinghus nr. 660x3-13. Til møblementet hører i alt seks stole, en sofa, divanbordet, en sekretær, et bogskab og spejl. Foto: Mogens Bach.

stykke i ryggen. De fire stole har haft et kopstykke (øverste tværgående afslutning på en stoleryg) med de nævnte indlagte årer. Navnet „Damestol“ henviser til, at der var plads til damernes skørter, som var omfangs-

rige i 1860’erne, idet armlæn eller sidestykker, hvis det var en overpolstret stol, var trukket tilbage.

Det var meget brugt hos S.&A. Jensen at navngive møbler efter, hvilken kunde der først fik et så-

dant møbel. I dette tilfælde med divanbordet var det Kunstflidslotteriet. Sandsynligvis et divanbord tegnet af professor, arkitekt Heinrich Hansen (1821-1890), en af initiativtagerne til Kunstflidslotteriet, og hvis møbler, S.&A. Jensen fremstillede. At møblerne skal have facon efter dem med „gennembrudt Ryg“ (ryglæn med udskæringer og/eller sprosser), er en tredje typisk faktor, der afspejler den før omtalte industrialisering på et tidligt stadium. Det vil sige, at Stampes møbler skulle i facon og bentyper være som en anden kundes, men udformningen af ryggene var forskellige, måske også træsorten, et træk, der for køberen individualiserede møblerne.

Møblementet, hvortil der også var et skrivebord, stod enten i en dagligstue, en salon eller et damekabinet. Det udtrykker et ideal om hjemlighed med de bløde siddemøbler og tilhørende bord, der sammen med stolene danner en sammenhængende, lukket helhed. Denne understøttes af, at møblernes betræk er ens. Her dyrkedes familiesnak, eller der konverseredes med gæster. Komforten var fremtrædende i forhold til de tidligere stive og ikke nær så bløde siddemøbler, hvor stolene ofte stod langs med rummets vægge og kun ved samtaler blev trukket hen til sofaen. Det blev først almindeligt fra 1830-40’erne med et bord foran sofaen. Alt sammen udtryk for et fokus på familiens hjemmeliv, som oplysningstiden fra slutningen af 1700-tallet inspirerede til sammen med en større interesse for børn og deres opdragelse i hjemmets sfære. Hertil hørte, at

moren i højere grad end tidligere fik tildelt rollen som den, der, via følelser og omsorg, varetog familiens tarv. Hun repræsenterede hjemmet indadtil, og manden udadtil i den offentlige sfære.¹⁵

Baron Stampe fik desuden en buffet og et spisebord, stolene havde han vel i forvejen, eller de leveredes af et andet firma. Baronerne Henrik Stampe – far og søn havde samme fornavn – fortsatte med at være kunder hos S.&A. Jensen gennem årene, dog ikke med store leveringer. De kunne ligesom andre kunder også handle hos C.B. Hansens Etablissement, hvor de for eksempel i 1900 købte et sybord i nøddetræ.

Den uundværlige billardstue

En anden af S.&A. Jensens kunder var godsejer og hofjægermester Peter Christian Howden-Rønnenkamp (1854-1930), *Næsbyholm* ved Næstved. *Næsbyholm* var sammen med *Bavelse*, der også ligger ved Næstved, oprettet som baroni i 1711.¹⁶ I 1880 købtes nye møbler til godsejerens egne rum. Herreværelset blev indrettet med det traditionelle antal møbler i nøddetræ, der bestod af „1 Herreskrivebord, 1 Skrivestol til at dreje, 1 Tobaks Piedestal, 2 Reoler i 2 Dele, 1 Sofa og 4 Stole lig Apotekers H’s, 1 alm. engelsk Lænestol, 1 Herrebord med Klæde“. Dette var lyst indigoblåt ligesom siddemøblernes betræk og de to fag lange gardiner, hvilket gav et fornemt indtryk. Herreværelset skulle symbolisere maskulinitet, og hertil hørte møbler med kraftige dimensioner, for eksempel tykke spiralsnoede ben og markante

ornamenter. Tilstedeværelsen af et tobaksskab var et maskulint træk. Sættet med sofa, lænestol og herrebord var standardmøbler til en opholdsgruppe, da herreværelset var det eneste rum, hvor der måtte ryges. Ved selskabelighed trak herrerne sig tilbage for at ryge og spille kort.

Ved samme levering fik Howden-Rønnenkamp også en „Billardstue i Nøddetræ“, hvilket gav prestige og var en absolut nødvendighed for datidens elite både af adelig og borgerlig herkomst. Hvis man ikke havde mulighed for at indrette et særskilt rum til formålet, solgte S.&A. Jensen spiseborde, der kunne omdannes til billardborde. De sidste solgtes i tre størrelser. Der blev spillet meget billard, da møbelfirmaet med mellemrum leverede nye benspisser, quener (køer), kridt, tavle med mere til deres kunder. Billardstuen på *Næsbyholm* indrettedes med to sofaer, fire stole, endnu en engelsk lænestol, et bord til at skyde sammen, et quenerstativ til at dreje og to rygestole. Alle siddemøbler fik det samme lyst indigofarvede betræk som i herreværelset. På en rygestol sad man omvendt og havde sine arme hvilende på det lave, brede og polstrede kopstykke, mens man røg af langpiiben, der støttedes på gulvet. En billardstue havde både plads til selve spillet og til en opholdsgruppe, hvor de ikke spillende kunne opholde sig og ryge tobak.

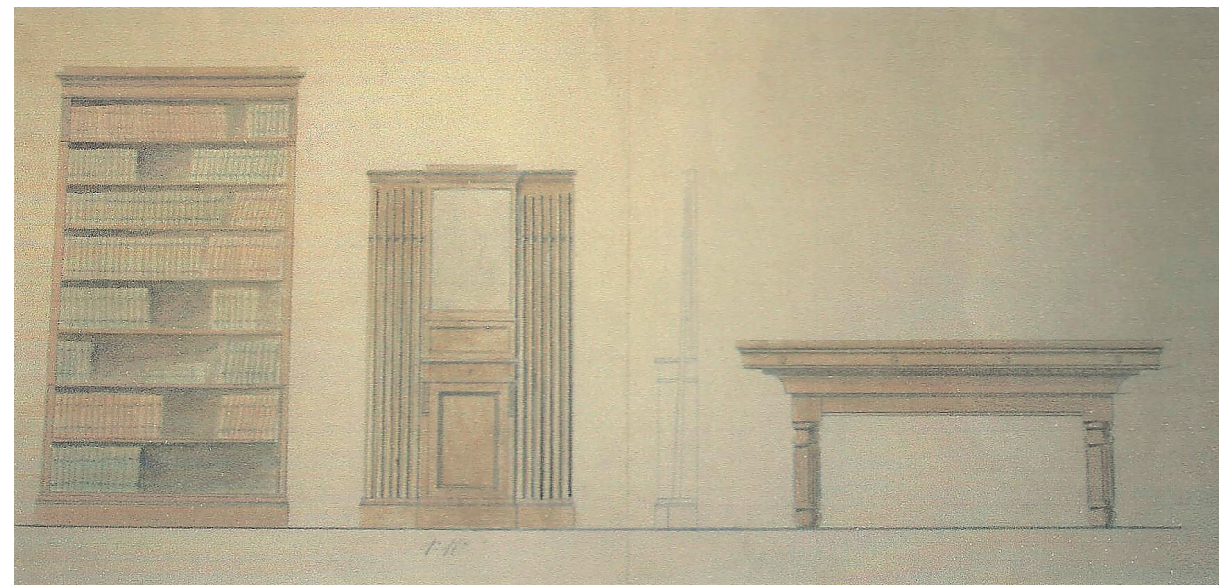
I 1892 leveredes et nyt billardbord med klæde. Snedker Søndergaard fra S.&A. Jensen brugte en dag og 12 timer til at samle og opstille billardbordet. Samtidig leveredes fire nye quener.

I 1885 blev et værelse på *Næsbyholm* betrukket med maskinpapir og derover sat imiteret gyldenlæder, hvilket var en yndet vægbeklædning, der erindrede om 1600- og 1700-tallets ægte gyldenlædertapeter, der var meget kostbare. Samtidig lagdes et gulvtæppe, der blev „skaaret, syet og paalagt“, underlaget var altid gulvpap. Samme år leveredes endnu en sofa med det blå klæde foruden gardinbøjler til herreværelset. I disse fornemt udstyrede værelser var der rigelige muligheder for socialt samvær og prestigegivende ritualer som billard og rygning.

Ny hovedbygning, bryllup og nyindretning

Elitens boligidealer var under forandring fra at være meget repræsentative til at udtrykke større hjemlighed. Dette aflæses endnu tydeligere i en stor levering fra S.&A. Jensen i 1885 til godsejer Rolf Viggo de Neergaard (1837-1915), *Fuglsang* på Lolland. I 1866 overtog han *Fuglsang* og opførte 1868-1869 en ny hovedbygning i nyrenæssance ved arkitekt J.G. Zinn (1836-1926). Først i 1885 blev han gift med den 30 år yngre Bodil Hartmann (1867-1959), og ved den lejlighed nyindrettedes de daglige stuer og værelser.

Regningerne fra maj 1885 dækker to soveværelser, spisestuen, dagligstuen eller salon og et kabinet, der alle indrettedes med de for tiden traditionelle møblelementer. Brudeparrets soveværelse var i nøddetræ med to senge og madrasser, to sengeskabe, to enkelt-klædeskabe, to runde puffer, seks stole med gjorde (altså ikke polstrede sæder) samt en dragkiste. Denne og de runde puffer var ikke standard-

Severin & Andreas Jensen: Tegning af billardmøblement: reol, møbel (front og sidesnit) med to gange seks stativer til quener (køer) på hver side af en tavle med hylde og skab under, hvor der er plads til kridt, svamp, børste m.m. Tænkt udført i nøddetræ. Designmuseum Danmark, S.&A. Jensens tegningsarkiv.

udstyr til et soveværelse. Et andet sove- og opholdsværelse, kun til en person, indrettedes med møbler i ahorn, en sjælden brugt træsort. Dette værelse fik et toiletmøbel og servante med spejl, men ingen seng. Det må formodes, at en sådan fandtes i forvejen. Desuden leveredes en chaiselong, et bord med silkeplys og tre stole med sprosser. Borde beklædt med plys og gerne en nedhængende frynse var yndede. De udtrykte blødhed og kvindelighed.¹⁷ Ofte stod fotografier på sådant et bord, idet plyssen forhindrede, at rammerne „dansede“ rundt.

De næste to stuer fik sorte møbler (malede og ofte blankpolerede). Dagligstuen eller salonen fik en almindelig sofa og en hjørnesofa. Regningen oplyser ikke om betræk. Til dette møblement hørte også fire lænestole og seks salonstole samt et aflangt divanbord og et blomsterbord med marmorplade. Desuden et ottekantet bord med plys og et venetiansk spejl. Det allerdyreste var et sort salonmøbel – et skab på bordfod med udsmykning af ornamenter, gravinger eller indlagt arbejde og med glas i overskabet, hvorved skabets indhold af fint porcelæn,

glas, bøger eller lignende blev synligt. Et såkaldt „prangeskab“, hvis indhold skulle imponere gæster og fortælle om familiens interesser, nedarvede herligheder og dannelse.

Et møblement med „Delfiner“ leveredes i sort, sandsynligvis til fruens kabinet, da en sort damepult fulgte med. Møblementet var fornemt med udskårne delfiner og bestod af en sofa, fire stole og et aflangt bord. Det findes i S.&A. Jensens Illustreret Katalog fra 1885 og er tegnet af arkitekt Vilhelm Dahlerup. En sort puf blev der ligeledes plads til. Blomsterarrangementer indgik i møbleringen, de indvirkede på sanser og følelser. Til kabinettet leveredes en gitterkasse af zink på en sokkel. I kassen var der plads til pottedplanter.

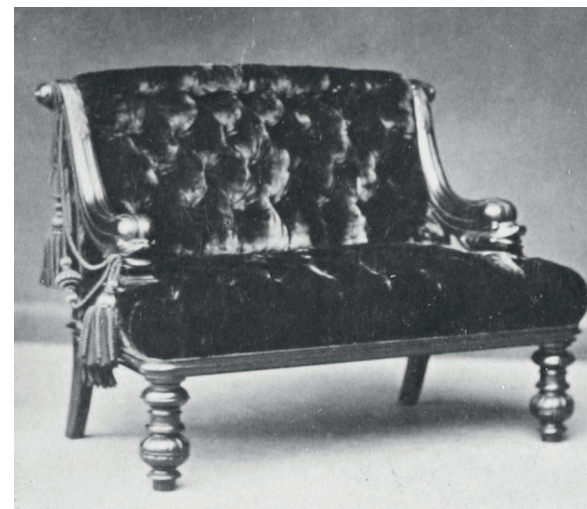
Spisestuen var i egetræ, hvilket afspejler solide middage. Der leveredes en dyr buffet og et anretterbord, et mindre anretterbord med marmorplade og noget ret specielt, en egetræskasse til sølvtoj. Leveringerne skete ad flere omgange med dampskib. Godset stillede med hestekøretøjer på havnen for at køre møblerne det sidste stykke vej. Møblerne var omhyggeligt emballeret i kasser med måtter, der for hver gang sendtes retur. Snedker R. Andersen fulgte med i maj, hvor han brugte fem dage på at opstille møblerne. Han medbragte børste, møbelpensel, møbeltamp, møbelkradser og skind, idet han vendte tilbage fem dage i oktober for at afpudse og istandsætte ældre møbler. I juni måned betaltes den store regning på 9.318 kroner. Neergaard var lige så nøjeregnende som andre godsejere, idet de var meget op-

mærksomme på at betale kontant. Herved opnåedes 4% rabat. Andre af S.&A. Jensens kunder, som fabrikanter og grossererere, betalte sjældent kontant, hvilket var meget almindeligt. De fik en samlet regning en gang om året. Ved større leveringer betalte de acotobeløb. De fleste af disse kunder dyrkede en økonomi med lange kredittider, både når de leverede og købte.

Individuelle valg

Møbelfirmaerne ydede en stor service over for alle deres kunder. Faktisk bestod halvdelen af deres omsætning i at servicere kunderne som i *Fuglsangs* tilfælde. Møbelsvende og tapetserersvende sendtes til kunder for at efterse, afpudse og polere møbler, sætte nye ruller på stole, flytte rundt med møblerne, hænge malerier og gardiner op, skifte klæde ud på borde, hænge knagerækker og tallerkenrækker op, afpudse køkkenborde med mere. Møbelfirmaerne leverede servanteporcelæn, badekar, lamper med mere og opbevarede malerier, emballerede og sendte dem for eksempel fra København til herregården, som Neergaard fik gjort i marts 1885 med en stor kultegning.

Kombination af individuelle ønsker og kundeservice ses tillige af ønsker om at få møbler på prøve. Kammerherreinde Juel, gift med Hans Rudolph Juel (1859-1923), *Hverringe Gods* ved Kerteminde, fik i januar 1885 stole på prøve til deres lejlighed i Frederiksgade 9, København. Det var „1 tyrkisk Stol og do Lænestol, 1 Stol Fe Kup [?], 1 Stol Bindesbøll,

Vilhelm Dahlerup: Møblement med udskårne delfiner, der afslutter sofaens armlæn, salonstolens agterstave mod sædet, divanbordets to søjleben og understøtter skrivepulten. Det må være dette møblement med fire salonstole i sortpoleret træ, som S.&A. Jensen i 1885 leverede til godsejer Neergaard, Fuglsang. Det alene kostede 1.130 kroner. SA, S.&A. Jensens arkiv, Illustreret Katalog.

1 engelsk Lænestol, 1 Spisestuestol Grøns Form“. Kammerherreinden beholdt det tyrkiske sæt.

Hverringe hovedbygning, opført 1790, gennemgik en stor restaurering i 1885. Først i juli 1889 havde S.&A. Jensen en større levering af nye møbler og tekstiler til godset. I 1885 leveredes dog dele af et palisandermøblement per dampskib. Møblering af de stuer, der var tilgængelige, klaredes ved, at møbelfirmaet nedpakkede en del af lejligheden i København og sendte møbler og tekstiler til *Hverringe*. Omvendt sendtes det retur for eksempel i oktober 1888, atter med dampskib og fra havnen i København med omnibus til Frederiksgade 9. Seks svende var beskæftiget hermed, og arbejdet beregnedes til en dag og tre timer. Der anvendtes 40 måtter, 12 knipper halm og fire nøgler garn foruden to papkasser til en marmoropsats. Møblerne blev således pakket forsvarligt og med stor omhu. Al emballagen leveredes retur den 26. oktober. Det var i øvrigt almindeligt med sådanne sæsonflytninger frem og tilbage mellem københavnerlejligheden og herregården. Ved genopstillingen i begge boliger anvendte en eller to svende timer, som ovenfor beskrevet, med at sætte møblerne på plads, gøre dem perfekt i stand, hænge gardiner op og lægge gulvtæpper med mere.

Den store levering til *Hverringe* i 1889 bestod af møbler i nøddetræ og de traditionelle typer møblementer til henholdsvis et kabinet eller en dagligstue og til et soveværelse med dobbeltseng. Til dette leveredes desuden et sengedraperi, sengetæppe og selvfølgelig gardiner. Hvert rum fik et gulvtæppe, i

stuen et Bryssler-tæppe, i soveværelset et skotsk tæppe. Kammerherreinden betalte regningen på 4.662 kroner og huskede at få rabatten med. Samme sommer fik hofjægermesteren leveret per dampskib to sofaer og seks stole i egetræ, betrukket med det fornemme bøffelhud, hvilket kostede ham 548 kroner plus pakning og emballage til 25 kroner.

Desværre er det ikke muligt ud fra opstillingen af møbler i journalen at se, hvilke typer møbler det drejede sig om. Der står blot sofa, stol, divanbord, polstret lænestol og så videre. Hos flere af S.&A. Jensens herregårdskunder var det et gennemgående træk, at de købte efter Møbeljournal og Illustreret Katalog. Det samme gjaldt kongehuset, hvor der fandtes et møblement med sofaer og stole svarende til det, der i 1886 blev leveret til *Sæbygård* i Vendsyssel, men der er forskel på benene, armlænskopper, stopning og betræk. Disse detaljer valgte kunderne individuelt, og derfor så møblerne umiddelbart ikke ens ud. Den fornemste stopning var med syde punkter og betræk af silkeplys. Det var mere spektakulært med armlænskopper som dyrehoveder end med rosetter. Spiralsnoede ben på et herrebord var mere voluminøst end glatte, drejede ben med et enkelt rundled, som et herrebord er vist med i Illustreret Katalog. Bordet med de spiralsnoede ben står sammen med et helt herreværelsesmøblement inklusive geværskab og spillebord på *Skovsgaard*, Lange-land. Alle møbler findes i S.&A. Jensens Illustreret Katalog. Dette har ni sider med otte fotos på hver side af møblementer til dagligstue og herreværelse. Disse

Severin & Andreas Jensen:
Tyrkisk stol med betræk af
figureret plys og nedhængen-
de kvast fra stoleryggen. Et
tyrkisk møbel opbyggedes af
flere lag sæder, lagt oven på
hinanden, og et tredje sæde
som ryg. Snore i kanterne,
der værner mod slid. Tyrkiske
møbler blev udformet med
inspiration i Mellemøstens
bløde, pudeagtige møbler. På
verdensudstillingerne fandtes
afdelinger fra disse lande. Del
af møblement, leveret i 1886.
Anchers Hus, Skagen.
Foto: Kirsten Rykind-Eriksen.

72 møbler blev af kunderne varieret på mange måder og er interessante at genfinde ved herregårdsbesøg, hvis møblerne i dag ikke er kommet på loftet eller helt afhændet.

Bille Brahe Selby – perfektionisme

Et karakteristisk træk for møbelfirmaerne og deres kunder var ønsket om, at møbler og stuer fik et perfekt udseende. Det ses af al det servicearbejde, som begge møbelfirmaer ydede. En af S.&A. Jensens store kunder på dette område var kammerherre, hofjærgermester P.C. greve Bille Brahe Selby (1842-1918), baroniet *Brahesminde*, der bestod af herregårdene *Stensgaard* og *Hvedholm* på Sydfyn.¹⁸ Desuden ejede familien palæet Skt. Annæ Plads 5, hvor de boede ved besøg i København. Når de skiftede opholdssted, bestilte greven særtog fra Fåborg til Nyborg, hvor deres salonvogn og eventuelt en anden vogn kobledes til DSB's iltog mod København, og omvendt nogle måneder senere. På denne måde var der plads til familien, otte børn, tjenestefolk, møbler, tekstiler med mere.¹⁹

Ikke alle møbler og tekstiler kom med ved flytningen. To gange om året (1885-1893) kom svende fra S.&A. Jensen på Skt. Annæ Plads 5. Ved sommertid for at omflytte og rense møbler, afpudse og polere, aftage og udbanke gulvtæpper, nedtage, rense og sammenpakke gardiner og portierer. I oktober blev lejligheden gjort klar igen til vintersæsonen. I 1892 måtte svendene være ekstra omhyggelige, da der var konstateret møl i lejligheden. Alle møbler eftersås

nøje, og møl blev fundet i en chaiselong og en stol med broderet sæde. Disse to møbler blev skilt helt ad, stopning og betræk aftaget – „helt oppillet“ og rensset for møl. Fjedrene blev på ny fastgjort, og der indsattes nye. Møblerne blev omstoppet med tillæg for mere stopning, stoffet kemisk rensset og påsat tilligemed nye snore. Greven beklagede sig over regningen, men sendte dog beløbet, 161 kr. Den 2. juli takkede firmaet for beløbet og beklagede meget grevens utilfredshed med deres priser og redegjorde for årsagen. I 1890 kostede „Foraarsordningen“ 85 kroner, og den steg til 95 kroner i 1891 på grund af „en dyrere, men bedre Maade at rense Tæpperne paa“, og stigningen til 110 kroner skyldtes den før omtalte nødvendige rensning af de mølbefængte møbler.

Den helt uundværlige billardstue fandtes begge steder, hvor quener med mellemrum udskiftedes og fik nye benspidser. Der leveredes ny massestok, maskine, billardtavle og -børste, alt i egetræ, samt med jævne mellemrum nye svampe til at viske kridt af tavlen. I februar 1893 leveredes et nyt billard i egetræ til Skt. Annæ Plads 5, pris 850 kroner. Quenerstativet skulle svare til godsejer Rees, *Holbæk Ladegård*, der samme år fik et egetræsbillard med alt tilbehør og møbler. En måned senere hængte en svend 11 forskellige kobberstik og tegninger op i billardstuen hos Bille Brahe Selby med forgyldt maleritråd og kroge. Billardstuen skulle være perfekt, for den 24. marts afholdtes bal i palæet, hvor der blev lejet fem klædestativer og fire spilleborde i henholdsvis egetræ og mahogni. Desuden tre fag gardiner

Vilhelm Dahlerup: Herreværelsesmøblement udført i mat egetræ af S.&A. Jensen med betræk af figureret mekka (kopieret efter det originale). Kraftigt spiralsnoede ben på bord og siddemøbler. Sofa med høj ryg og løvehoved som armlænsknop. Møblementet findes i *Illustreret Katalog*, men uden de spiralsnoede ben og med et bøffelhoved som armlænsknop. Møblementet blev leveret i 1890 til godsejer Frederik Anton Møller (1866-1920) på Skovsgaard, der foretrak de dominerende elementer. Skovsgaard. Foto: Mogens Bach.

og tre gennemsigtige gardiner. En svend havde i forvejen ophængt et fag gardiner som to tæpper i billardstuen, og disse skulle måske suppleres. Det kan også være et ønske om at adskille møblerne i forskellige træsorter, eller der anvendtes to sale/værelser, således at klædestativers træsort og spillebordes træsort stemte overens. Atter et tegn på perfektionisme.

I øvrigt var det ikke ualmindeligt at leje møbler til festlige lejligheder. Der blev også lejet senge, servanter, natpoter med videre til overnattende gæster.

Med jævne mellemrum leveredes nye møblementer eller enkeltmøbler både til palæet og til *Hvedholm*. Til det sidste sted leverede S.&A. Jensen i 1889 et tyrkisk møblement, dertil et divanbord i egetræ samt et skrivebord med skrivestol. Det sidste tyder på, at møblerne var til grevens værelser. I 1892 fik han et nyt egetræsmøblement til herreværelset i palæet, hvor sofaen var højrygget og betrukket med mekka (kraftigt, uopskåret uldstof) ligesom de to lænestole. Nye gardiner med undergardiner ophængtes, samt et Bryssler-gulvtæppe syet og pålagt med tillæg af pap.

Grev Bille Brahe Selby var perfekt til det yderste og punktlig. Han glemte aldrig at fratrække de 4% kontantrabat, hvilket betød, at han betalte sine regninger inden for en måned. Denne opfattelse suppleres af, at livet på en herregård levedes med faste klokkeslæt til dagens forskellige gøremål og ikke mindst til måltiderne. En nødvendighed, når både herskab og

de mange tjenestefolk skulle fungere sammen, men også et tegn på, hvem der havde magten.

Leveringer og samarbejdet med S.&A. Jensen fortsatte. Grev Bille Brahe Selby handlede også med C.B. Hansens Etablissement. De var hofsnedkere og involveret, da *Hvedholm* 1878-1882 fuldstændig ombyggedes ved arkitekt Johan Schrøders (1836-1914) hjælp. De har sandsynligvis – og ifølge fotografier – leveret møbler til grevindens tre rum: dagligstue, salon og kabinet.²⁰

Herregårds- og borgerlige interiører

Gennemgang af de to møbelfirmaers protokoller og leveringer viser, at der ikke var forskel på leveringer til herregårdene og det bedre borgerskab, der talte akademisk og militært uddannede, embedsfolk, grossererere, fabrikanter og store håndværksmestre.²¹ Alle havde de herreværelse, dagligstue, salon, kabinet og et vist antal soverum, der rummede bestemte møblementer, som det ses af denne artikel. Til gengæld var der forskel på udformningen af møblementerne. De solgtes i fornemmere eller billigere træsorter eller som malede og ådrede med ornamenter og udsmykninger udformet af en billedskærer eller støbt i en træmasse. Stopninger og betræk var der også forskel på – fra silkedamask, silkeplys, fløjel og mekka til krep. Ofte var betræk „figureret“, det vil sige med præget eller vævet mønster. Betræk, gardiner og portierer var som regel af samme stof, hvilket gav en sammenhæng i stuens møblering. Derimod var

Bryssler-tæpperne ofte brogede, dog mest holdt i røde og blå farver.

Møbelfirmaerne udgav prisplakater, de også brugte som annoncer, med forslag til møblementer i de enkelte stuer og soveværelser. Prisforskellene skyldtes valg af træsort, betræk og antal møbler i hvert møblement. S.&A. Jensens prisplakater viste omkring 1890 fire prisforslag på møblementer til henholdsvis dagligstue, herreværelse og sovekammer, men seks forslag til spise-stue. I 1878 udsendte C.B. Hansens Etablissement kun et prisforslag til sovekammer, dagligstue, kabinet og spise-stue.

Direktøren for Wiens kunstindustrimuseum, Jacob Falke (1825-1897), skrev i 1871 en såkaldt drejebog om boligens indretning *Die Kunst im Hause*, der blev populær og hurtigt oversat til nordiske sprog. Han gør i bogen meget ud af at give anvisninger på, hvordan de enkelte rum møbleres og gives den rette stemning. Det symbolske spillede en vigtig rolle i forhold til dannelsesaspektet. Han anbefaler brug af møblementer, hvor træsort og betræk er ens, da sådanne er med til at skabe harmoni i en stue, når der er mange elementer at jonglere rundt med. De to møbelfirmaer og deres kunder fulgte dette råd. I pris og udstyr er der ikke forskel på, hvad de ovenfor nævnte befolkningsgrupper købte.

Fra midten af 1800-tallet udkom modeblade, der mest beskæftigede sig med damehåndarbejder og beklædning. Med de mange broderier fulgte også forslag til, hvordan de kunne udsmykke og personliggøre stuer og værelser, hvilket var med til at skabe

interesse for boligen og dens udstyr. Et sybord var således et standardmøbel i enhver bolig. De kunne leveres i meget fornemme udgaver med intarsia og mange fine små rum. Ud over damebladene kom der også bøger på dansk om boligindretning. Den kunstindustrielle bevægelse var i høj grad med til skabe interessen for boligens indretning og udsmykning, blandt andet gennem verdensudstillingerne, hvor der altid var afdelinger fra hvert land med møbler og interiører.

Møbelfirmaerne var ivrige og dygtige medspillere. De organiserede en produktion, hvor individuelle valg fik en fremtrædende plads. Det tiltalte godsejerne at have nyetablerede og velholdte stuer, der formidlede status. Det var et område, som godsejeren og fru en fandt nødvendigt at beskæftige sig med. Det fremgår af arkivalierne, at møbelfirmaernes kontakt var direkte med ejerne, ofte med fruene. Ved selskabelighed var nye møbler og indretninger et oplagt konversationsemne. Hvad var nu skiftet ud? Hvor kom de nye møbler fra? Hvad fortalte ornamenter og figurer, hvilken symbolik var interessant? Hvilke snedkere var mest behagelige og perfekte til at løse deres opgaver, når de kom og ordnede?

Symbolsk spejling i nystile og dannelse

Selvom den kunstindustrielle bevægelse havde fokus på at udbrede dannelse til det almene folk, så tiltalte alt det symbolske godsejerne. Nystilene blev skabt ud af de kendte gamle europæiske stile, som

især fandtes på herregårdene i form af arkitektur, ældre møbler og indretninger. I mange tilfælde stod gamle skabe og kister – inspirationskilderne – i stuen blandt møbler i nystile. Form og symbolik nikkede godsejerne genkendende til. De blev ikke umiddelbart borgerliggjorte, hvilket deres livsførelse på herregården og i København heller ikke inspirerede til, selvom de indrettede sig med samme møbler og stuer som eliten inden for borgerskabet og tog hjemligheden til sig. På den anden side har mødet med samme type møbler og indretninger hos grosserer og fabrikanter, hvilke også havde sommerboliger, men i Københavns omegn, givet et fælles værdigrundlag samt forståelse og tilgang til samfundslivet. Symbolikken, der fremhævede slægtskabet med fortiden, har især tiltalt godsejerne og signaleret deres betydning i samfundet. Overdådigheden af tekstiler var lige så statusgivende i sidste halvdel af 1800-tallet, som den var hos eliten i 16- og 1700-tallet, da alt fremstillede ved håndkraft.

Netop derfor vendte kunstindustriens ledende folk – især arkitekterne – sig mod den gamle bondekultur fra slutningen af 1800-tallet. Nu skulle denne være inspirationskilde, så det almene folk kunne genkende elementer, der var deres egne, og derved bedre optage kunstindustriens værdigrundlag. Den nye periode fik navnet „skønvirke“, men den nåede ikke rigtig ind på herregårdene. Der kom alt for store omvæltninger til udefra.

Noter:

1. Fremover skrevet som S.&A. Jensen.
2. S.&A. Jensen omtaltes indimellem som Brdr. Jensen.
3. Hvor intet andet nævnes, er artiklen skrevet ud fra følgende arkivalier: SA, Severin & Andreas Jensen, nr. 00723, Ordrebøger 1864-1896, kopibøger 1882-1893, kassebøger 1864-1896, journaler 1885-1893, regnskaber og status 1873, 1889, 1890, 1891. Der er lakuner i de opgivne arkivalier. SA, C.B. Hansens arkiv, nr. 00721, journaler 1900, 1901, 1904, 1915. Nationalmuseet: C.B. Hansens arkiv, protokoller 1889-1900, m.m. og tegninger. Designmuseum Danmark: Severin & Andreas Jensens tegninger.
4. Rykind-Eriksen 2015, s. 273.
5. Rykind-Eriksen: „Kapitalisering af bøndergodset, køb af ideologi og selvbevidsthed“, i: Britta Andersen (red. m.fl.): *Herregårdenes Indian Summer*, Dansk Center for Herregårdsforskning 2006.
6. Rykind-Eriksen 2015, kap. 2 og 3.
7. Rykind-Eriksen 2015, s. 224, 427.
8. Råvad, A.J.: „En national stil“, i: *Tidsskrift for Kunstindustri* 1888.
9. Rykind-Eriksen 2015, s. 103-105, 127-129.
10. Mogensen, Birgit: *Eventyrets tid. Danmarks deltagelse i Verdensudstillingerne 1851-1900*, Landbohistorisk Selskab 1993, s. 365ff.
11. Jensen, Kristoffer: „Grev Frijs’ bristede industrielle drøm. Trævarefabrikken ’Bastian’ 1875-1895“, i: Per Boje (red.) *Træ og visioner*, Syddansk Universitetsforlag 2009, s. 17-81. Grev Frijs var medlem af Rigsdagen 1858-1880.
12. Rykind-Eriksen 2015, s. 73ff.
13. Rykind-Eriksen 2015, s. 131ff.

14. Rykind-Eriksen 2015, kap. 8, s. 147-174.
15. Frykmann, Jonas og Løfgren, Orvar: *Det kultiverade människan*, Lund 1979.
16. Oplysninger om herregårde/godser og deres ejere er fundet under Dansk Center for Herregårdsforskning: www.danskeherregaarde.dk
17. Kildegaard, Bjarne: *Fru Emma Gad*, København 1984, s. 86-90.
18. Boeskov, Signe: *Herregård og herskab. Distinktioner og iscenesættelser på Nørre Vosborg og Hvedholm 1850-1920*, Museum Tusculanums Forlag og Dansk Center for Herregårdsforskning 2017, s.18-29, 62-70. Signe Boeskov gennemgår det fra 1882 ombyggede og nyindrettede Hvedholm rum for rum med vægt på symboler for nedarvet status og beskriver herregårdslivet.
19. Høyrup, Ole: *Herregårdsliv, bind 7*, Nationalmuseet 1982, s. 211.
20. Bjørn, Claus: *Brahesminde – Et grevskabs historie*, 2002, s. 62-70.
21. Rykind-Eriksen 2015, s. 272-279, s. 292-302.